

Şark/Garp, Alaturka/Alafranga Tartışmaları Çerçevesinde Hâkimiyeti Milliye Sütunlarından Siyasal Yaşamdaki Kadın Hakları İnkılabı (1930-1934)

The Reform of Women's Rights in Political Life from Hâkimiyet-i Milliye Columns in the Framework of the Eastern/Western, Turkish/European Discussions (1930- 1934)

Olca ÖZKAYA * Öz

Cumhuriyet dönemi, temellerini Osmanlı'nın özellikle son dönemlerinden alan ilksel girişimlerin geliştirilmesi ve somut olduğu kadar aynı zamanda köktenci bir formda yaşam bulmasını amaç edinen inkılapları içermektedir. Esasında bu bağlam belirgin bir biçimde Meşrutiyet yıllarında adımları atılmış birçok girişime dair ayak izlerini bünyesinde barındırmaktadır. Bununla beraber etkin olduğu gibi direngen bir talep ve çabanın izleri ancak Cumhuriyet döneminde ortaya çıkmaktadır. Bu mücadelede uygarlaşma, modernleşme, ilerleme, batılılaşma, gelişme mottoları ile başlamış ancak tam olarak genel çerçevede bunların hiç birinde uzlaşmamış ve açıkça hiç birinin tam olarak anlaşılammış olduğu görülmüştür. Nihayetinde bu durumun yarattığı karmaşa, sürecin ikircikli yaklaşımlarla yürütülecek reform ya da islahatlarına ortam hazırlamıştır. Burada doğu ya da batı, alaturka ya da alafranga başta olmak üzere kimi yönelimler çerçevesinde tarafların olduğu ya da yaklaşımların geliştiği anlaşılmaktadır. Söz konusu çerçevede birçok konuda olduğu gibi kadın hakları konusunda da geleneksel ile modern söylem, taraflar arasında bir kutup yaratmıştır. Yukarıda bahsi geçen kavramlara göre esasında tarihsel ortamın oluşturduğu çeşitli talepleri karşılamak üzere geliştirilen inkılaplara karşı belli ölçülerde bunları destekler ya da eleştiren eğilimler, görüşler olagelmıştır. Çalışma dönemin siyasal, sosyal ve entelektüel atmosferini anlamamıza olanak sağlayacak bu tartışmaları kadın hakları kapsamında ele almaya odaklanmıştır. Yanı sıra konu literatüre ve arşiv belgelerine dayalı bir yöntemden çok dönemin toplum hafızasını ve siyasal konjonktürünü ortaya koyabilecek, söz konusu sürecin tanığı Hâkimiyeti Milliye gazetesinin sütunlarından irdelenecektir.

* Doç. Dr., Hatay Mustafa Kemal
Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi
Tarih Bölümü
ozkaya@mku.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8907-6997
Hatay / TÜRKİYE

* Assoc. Prof. Dr., Hatay Mustafa
Kemal University Faculty of Arts
and Sciences Department of History
ozkaya@mku.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8907-6997
Hatay / TÜRKİYE

Anahtar Kelimeler:

Kadın Hakları, Hâkimiyeti Milliye, Modernleşme, Alafranga, Alaturka, Şark, Garp.

Abstract

The Republican period includes reforms that aim to develop the primitive initiatives that take their foundations, especially from the last periods of the Ottoman Empire, and bring them to life in a radical form as well as concrete. In fact, this context clearly embodies the footprints of many initiatives taken in the years of the Constitutional Era. Nevertheless, the traces of persistent demand and effort, as well as effectiveness, only appear in the Republican period. These initiatives started with the mottos of civilization, modernization, progress, westernization, and development, but it was seen that none of them could be fully agreed upon in the general framework, and clearly,

Başvuru/Submitted: 25/10/2022

Kabul/Accepted: 02/02/2023

none could be fully comprehended. Ultimately, the confusion created by this situation prepared the background for reforms or reforms to be carried out with ambivalent approaches. To this end, it is understood that parties formed or approaches developed within the framework of some orientations, especially eastern or western, Turkish or European. In the relevant context, as in many other issues, the traditional and modern discourse on women's rights created two poles between the parties. According to the concepts mentioned above, there were tendencies and opinions that support or criticize the reforms developed to meet the various demands created by the historical environment to a certain extent. Hence, this study focuses on discussing these debates within the scope of women's rights, which helps to understand the political, social, and intellectual atmosphere of that period. Besides, the topic is examined from the columns of the newspaper Hâkimiyet-i Milliye, which can reveal the social memory and political conjuncture of the period rather than a method based on literature and archival documents.

Keywords:

Women's Rights, Hâkimiyet-i Milliye, Modernization, European, Turkish, Eastern, Western.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı:	Etik Kurul Kararından muaftır.
Katılımcı Rızası:	Katılımı yok.
Mali Destek:	Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.
Çıkar Çatışması:	Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.
Telif Hakları:	Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.
Değerlendirme:	İki dış hakem / Çift taraflı körleme.
Benzerlik Taraması:	Yapıldı – iThenticate.
Etik Beyan:	sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com
Lisans:	Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Ethics Committee Approval:	It is exempt from the Ethics Committee Approval.
Informed Consent:	No participants.
Financial Support:	The study received no financial support from any institution or project.
Conflict of Interest:	No conflict of interest.
Copyrights:	The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.
Assessment:	Two external referees / Double blind.
Similarity Screening:	Checked – iThenticate.
Ethical Statement:	selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr
License:	Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Osmanlı Devleti'nin ıslahat çabaları ile başlayan ve birçok tartışma ile bir arada gelişen modernleşme, batılılaşma girişimleri esasında sonraki dönemlerde de çokça tartışılmıştır. Burada dönem düşünürleri ve idarecilerinin uzlaşmada direngen davrandığı mesele modernleşme ve yahut batılılaşmadan tam olarak neyin kastedildiği konusu olmuştur. Devletin özellikle duraklama dönemi ve sonrasında bir taraftan devleti eski gücüne kavuşturmak bir taraftan da çözülmeyi durdurmak ya da yavaşlatmak, yanı sıra dış devletlerin iç işlerine müdahalelerine engel olmak amacıyla çeşitli çözüm arayışları içerisine girdiği bilinmektedir. Aynı dönemde bilgi, teknoloji ve sanat alanında gelişkin, dönemine göre ileride olan Batı medeniyetini örnek almak yeniliklerin esas odak noktası iken genel anlamda anlaşılan bunun dışında bir bakış açısı olmuştur. Batılılaşmak toplumun klasik değerlerinden uzaklaşmak ya da yabancılaşmak gibi bambaşka bir biçimde değerlendirilmiş ve farklı birçok gerekçelerle gelişme ve değişime karşı muhalefet tarafından eleştirilmiş ve zaman zaman engellenmiştir.

Konuya geniş bir projeksiyonla bakıldığında gerek ıslahat gerekse yenileşme ve modernleşme çabaları Tanzimat ile başlayan Meşrutiyetin her iki döneminde de geliştirilen bir can suyu olarak da değerlendirilmiştir. Bu süreç Cumhuriyetin ilanı ve sonrasında yerini daha kökten ve fakat rasyonel bir yönelimle inkılapçı bir modele bırakmıştır. Burada ulus devletleşme sürecinde yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhuriyetin temel prensipleri arasında yer alan muasır medeniyetler seviyesine çıkmak ve daha da gelişmek mottosu ile siyasal, sosyal, ekonomik, hukuki ve dahi eğitim, sağlık gibi yaşamın neredeyse her alanında geliştirilen inkılaplarla modernleşmesi hedeflenmiştir. Bu inkılapçı yaklaşım Atatürk ilkeleri çerçevesinde geliştirilmiş ve gündelik yaşamda uygulanabilir girişimlerle kalıcılığı desteklenmiştir. Çarpıcı olan bu dönemde de Osmanlı döneminde gelişen şark /garp, alaturka/alafranga tartışmalarının kısmen de olsa devam etmiş olduğudur. İlerici/gerici, muhafazakâr/yenilikçi ya da ıslahatçı/inkılapçı tartışmaları söz konusu süreci ikircikli bir alana doğru taşımış olsa da modern dünyanın özellikle bilimsel ve teknolojik alanda kat ettiği aşama ve bunun sonuçları realitede ülkenin gelecek hedefleri ve idealleri söz konusu olduğunda genel bir kabul oluşturmuştur.

Yukarıda ana hatları ile çizilmek istenen süreç özelde Türk kadınının yeri ve konumunu düzenlemede genel anlamda ise insan hakları ve özellikle ulus egemenliğini büsbütün tesis etmede oldukça önemli adım ve kararları, inkılapları içermektedir. Bu bağlamda çalışma Cumhuriyet döneminin kadın hakları yönünde geliştirdiği inkılapları dönemin ruhunu ve eğilimini yansıtan aynı zamanda milli mücadele yılları ve Cumhuriyet'in kuruluşunun en önemli tanıklarından Hâkimiyeti Milliye gazetesi kaleminden analiz edileceği bir yöntemle sınırlıdır. Bu çerçevede makalede söz konusu süreli yayının kadın haklarının ilksel gelişmelerine işaret eden yılları olan 1930, 1933 ve 1934 yıllarına ait neşredilmiş nüshaları incelenmiştir. Süreli yayın arşivinin dışında literatür ve diğer arşiv kaynaklarından faydalanılarak hazırlanmış olan makale özellikle Türk kadın hakları konusunda alınan karar ve uygulamaların dönemin ulusal basın organlarından çalışmaya dahil edilen neşriyata

nasıl yansıdığı, kamuoyunun ve siyasal yönetimin bir yönüyle konuya dair bakış açısı ve yaklaşımı şark /garp, alaturka/alafranga bağlamı çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Milli Mücadele yılları Sivas'ta yayınlanan İrade-i Milliye gazetesinin devamı olarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Heyet-i Temsilîyesi adına Mustafa Kemal tarafından Ankara'da 10 Ocak 1920'de çıkarılan Hâkimiyeti Milliye gazetesinin ilk yazılarının çoğu Mustafa Kemal tarafından yazdırılmıştır. Yanı sıra söz konusu gazete Millî Mücadele'nin sözcüsü durumunda olması bakımından da Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti'nin yarı resmî yayın organı sayılmıştır (Öztoprak, Atatürk Ansiklopedisi).

Milli Mücadele yılları Osmanlı Devleti'nin yenileşme ve modernleşme sürecinden itibaren başlayan şark/garp, alaturka/alafranga tartışmalarının etkisinde kalmıştır. Bu dönemde yurt işgallerine karşı başlatılan dekolonyal çabalar ülkenin istiklalini ve ikbalini kurtarmaya yönelik atılan önemli adımlara tanıklık etmiştir. Lozan kurtuluş mücadelesinin başarıyla sonuçlandığını ulusal ve uluslararası kamuoyuna resmen beyan ederek yurdun ikinci bir mücadele döneminin başlangıcını aralamıştır. Bu dönem öncekinden farklı olarak kültürel, diplomatik ve siyasal mücadele ile geçmiştir. Söz konusu süreç savaşın askeri ve siyasal yöntemlerle çözemediği sorunların masa başında çözümüne dair girişimlere sahne olacaktır. Bu yeni dönem bir taraftan yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin özellikle toplumsal yapısının her anlamda geliştirilmesi yönünde yapılan büyük inkılaplarla sürdürülmüştür. Burada yeni kurulan ulus devlet bilim, teknoloji, sanat, kültür gibi pek çok alanda gelişkin olduğu kadar müreffeh toplumların seviyesine gelebilme gayretlerini öncelemiştir. Bu öncelenen amaçlar çerçevesinde yürütülen inkılap hamleleri içerisinde ulusal egemenliği bütünleyen ve toplumsal eşitliği büsbütün sağlayabilecek olan kadın hakları meselesidir. Zira kadın hakları meselesi esasında bir insan hakları meselesi olup toplumsal eşitliği öngörür. Çalışma kadın hakları sahasının özellikle kadının siyasal yaşama katılım ve varlığını hazırlayan hak ve özgürlükleri meselesine odaklanmaktadır. Zira kadınlara siyasi hakların tanınması toplumda siyasi katılımının tam anlamıyla sağlanması açısından önemlidir. Kamusal alanda kadınların varlığı ise anayasa ve uluslararası belgelerde yer alan eşitlik ilkesinin sağlanması açısından gereklidir.

1. Dünya'daki Büyük Değişim Üzerine Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Geçişin İkircikli Tartışmaları "Şark /Garp, Alaturka/Alafranga"

Tarihte seçme ve seçilme hakkının feodalizmin yıkılması sonrasında mülk sahibi erkeklere tanınan bir vatandaşlık hakkı olarak ortaya çıktığı belirtilmiştir. Buna göre Fransız ihtilali sonrasında bu hak mülk sahibi olmayan erkeklere de tanınmış aynı zamanda Fransız İhtilali kadın hakları açısından bir dönüm noktası olmuştur. Bu doğrultuda Fransa'da "Kadın Hakları Bildirgesi" yayınlanmış, 1789'da ise krala sunulan bir dilekçe ile oy ve temsil hakkı istenmiştir. 1793 de aynı istek yenilense de reddedilmiştir. Eş zamanlı olarak bu hak arayışının diğer Avrupa ülkelerini de etkilemiş olduğu görülmüştür. Konuya genel bir çerçeveden bakıldığında kadın hakları konusunda en büyük ve köklü değişimin endüstri devrimi ile başladığı ifade

edilebilir. Öyle ki buharın endüstride kullanılmaya başlanması ile kadın bir işgücü olarak fabrikalarda çalışmaya başlamıştır. Bu şekilde kadınlara da o zamana kadar verilmemiş bazı hakların tanınmış olduğu görülmüştür. 20. yüzyıla gelindiğinde ise bazı feminist akımların da sayesinde Batı ülkelerinin birçoğunda kadınlara toplumsal ve siyasal anlamda eşit haklar getirilmiş, kadınlar özellikle Kuzey Avrupa ülkelerinde (Finlandiya, İsveç, Norveç) 1900 lü yıllardan itibaren siyasal hayata katılmaya başlamışlardır. İngiltere’de kadınlar 1. Dünya Savaşı sonunda siyasi haklarını kazanırken, bu hareket daha sonra Amerika Birleşik Devlet’inde kendini göstermiştir. Amerika’da kadınlar ancak 1919 yılında seçme ve seçilme hakkına sahip olmuşlardır (Konan, 2011, s. 160).

Genel olarak kadın hakları teriminin 1790'lara kadar uzanmasına rağmen kadınlar için eşit siyasi haklar talebinin ancak 1848'de ortaya çıktığı belirtilmiştir. Söz konusu dönemde özellikle evli kadınların ekonomik haklar elde etmelerine odaklanılmış olduğu dikkat çeken bir husustur (Taylor, 1983, s. 12). 1848 yılı sonrasında kadınlar politik baskının belirli bir hedefi haline gelmiş ve politik faaliyetleri suç sayılmıştır. Öyle ki Almanya'nın kuzey eyaletlerinde kadınların siyasi kulüp üyeliği 1850'den 1908'e kadar yasaklanmıştır. Fransa'da ise kadınların siyasi aktivizmine karşı yasak Üçüncü Cumhuriyet'in kurulmasına kadar devam etmiştir (Joeres, 1986). Kadınların oy vererek siyasi düzene katılması birçok ülke tarafından tehdit olarak görülmüş ve 1914'te Çin'de daha sonra 1945'te Arjantin'de benzer baskılar yaşanmaya devam etmiştir. Birinci Dünya Savaşının kadınların oy hakkını elde edebilmeleri için büyük bir kredi sağladığı düşünülmüştür. Ancak Savaşta yer almak hiçbir şekilde kadınların oy hakkına sahip olmasıyla bağdaşmayacaktı. Savaşan ülkeler - Fransa, İtalya ve Belçika - kadınlara hak tanımış, tarafsız ülkeler - Hollanda ve İskandinavya - bunu ilk yapanlar arasında yer almıştır. Bazı ülkelerde, örneğin Danimarka ve İzlanda'da, savaş 1914'te zaten yürürlükte olan kadınların oy kullanma hakkını kaldırmıştır (Hause ve Kenney, 1984, s. 62).

Kadının siyasal yaşamdaki varlığını görünür kılma ve bu varlığı güçlendirmeye yönelik gelişen mücadeleye bakıldığında sürecin iki aşamada ele alınabildiği görülmektedir. Öyle ki Dünya'yı bu anlamda etkisi altına alan kadın hakları mücadelesi 19. yüzyılda sözü geçen sürecin ilk aşamasını oluşturan I. Dalga Feminizm/Kadın Hareketi olarak adlandırılan kadın hakları mücadelesiyle başlamıştır. Aynı zamanda 1960'larda bu hareketin farklı talepleri içerecek şekilde genişlemesiyle de II. Dalga Feminizm/Kadın Hareketi içinde devam ettiği görülmüştür ki bu da aynı sürecin ikinci aşamasıdır. Fransız Devriminin ana aksını oluşturduğu ve "özgürlük, eşitlik ve kardeşlik" söylemi ile devrimin hemen ardından öyle algılanmasa da kadın-erkek tüm insanları kapsayacak bir çağrıya dönüşen I. Dalga özellikle eşitlik ve özgürlük ilkelerinin kadınlar için de savunulması gerektiğini dile getiren Olympe de Gouges, ve Mary Wollstonecraft gibi kadınların bu siyasi hareketin entelektüel ve fiili temellerini atmasıyla gelişmiştir. I. Dalga Kadın Hareketinin temel çerçevesi fırsat eşitliği üzerinden hukuksal ve siyasal eşitlik talebiyle yükselmiş ve dünya genelinde

eylemsel alanda büyük kadın kitlelerini etkileyerek suffaret¹ terimiyle adlandırılan kadınların oy hakkı mücadelesiyle görünürlük kazanmıştır. 1960'lı yıllarda II. Dalga Kadın Hareketi olarak adlandırılan kadın talepleri yeniden yükselmiş ve bu dönemdeki kadınlar yasal-siyasal düzenlemelerin toplumsal alandaki kadın-erkek ilişkisindeki yaklaşımı değiştirmedini, eril hâkimiyetin kadın yaşamında baskı oluşturmaya devam ettiğini ifade etmeye başlamışlardır (Sumbas, s. 3-4).

Dünya'da birçok alanda olduğu gibi kadın hakları ve kadının siyasal yaşamdaki temsiliyeti konusundaki yaşanan köklü değişimler konusunda da Osmanlı İmparatorluğu'nda eş zamanlı olmasa da gecikmeli bir biçimde değişimler başlamış ve Osmanlı önce toplumsal daha sonra ise siyasal yaşamında bir kadın hareketliliği ile karşı karşıya kalmıştır. Bu hareketlilik kadınların birçok yaşam alanında elde etmek istedikleri haklarına yönelik talepler olarak görünür olmuş ve daha sonra gelişmiştir. Bu bağlamda Osmanlı'da ancak Tanzimat dönemi çalışmalarıyla Avrupa'dan esinlenen bir dizi reformun gerçekleşmiş olduğu görülmüştür. Tanzimat ile başlayan bu anlamdaki modernleşmenin Meşrutiyet dönemi girişimleri ile devam ettiği ifade edilebilir. Özellikle İkinci dönem Meşrutiyet ilkinde göre daha özgürlükçü ve kadının çeşitli yaşam alanlarında arzu ettiği hak ve özgürlükleri farklı vasıtalarla dile getirmeye başladığı bir süreci beraberinde getirmiştir. Bu dönemde özellikle basın ve yayın kollarında kaleme alınan yazılar kimi erkek ya da kadın düşünürleri harekete geçirmiş ve kamuoyunda önemli ölçüde bir aydınlanma ve farkındalığın oluşmasına olanak sağlamıştır. ²

Batı uygarlığına gerçek yöneliş ve eğilimlerin de bu dönemde başladığı anlaşılmaktadır. Öyle ki Avrupa'da ortaya çıkan her ideolojik hareketin eş zamanlı ya da gecikmeli olarak kısmen birbiri üzerine binerek kısmen de eski İslam görüşünün yerini alarak, yeni bir etik görüş halini aldığı görülmüştür. Bu bağlamda modernleşme sürecini salt kadın hakları açısından incelediğimizde Tanzimat'la başlayan çağdaşlaşma hareketi çerçevesinde Türk kadınının gerek düşünce alanında, gerekse doğrudan doğruya siyasi ve toplumsal haklar yönünden ciddi adımlar atabildiği söylenebilir. Bu gelişmeler ancak, söz konusu dönemlerin düşünce yapılarının ve ideolojik kalıplarının kendine özgü kalıpları içinde anlam kazanabilmiştir (Sağ, 2001, s. 16).

Osmanlının en uzun son yüzyılında çözülmeye paralel gelişen anayasal çabalar eş zamanlı olarak kadın hakları konusundaki ilksel uyanışları beraberinde getirmiştir. Bu sessiz uyanış ile başlayan ancak daha köktenci ve geniş grupları etrafında toplayabilen kadın hareketleri Cumhuriyet'in ilk yıllarında bir taraftan milli mücadelenin

¹ Tarite kadınların yasal olarak oy kullanma hakkını elde edebilmeleri adına sürdürdükleri bir mücadele olarak geçen Suffaret, Süfraj ya da suffrage hareketi, esasında kadınların toplumsal hayatta erkeklerle eşit olmak uğruna vermiş oldukları bir mücadeledir. Batı'da Women's Social and Political Union (Kadınların Toplumsal ve Siyasal Birliği) isimli bir derneğin kurulmasıyla birlikte Londra merkezli 'Süfraj Hareketi' (1903-1928) de resmi olarak başlatılmıştır. Öncülüğünü büyük ölçüde orta tabakadan gelen kadınların üstlendiği ve organize bir kadın hareketinin birinci dalgası olarak kabul edilen bu hareket kısa sürede ülke çapında yürütülen büyük bir mücadeleye dönüşmüştür. Bk. (Gömceli, 2019, s. 101).

² Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. (Özkaya Duman, 2020, s. 369-401).

olağanüstü koşullarında kendine yer edinirken kadını yaşamın ekonomik, siyasal ve sosyal birçok sahasına taşımaktadır. Bu taşıyışın bir gereklilik olarak ortaya çıkması zaman içerisinde başta cemiyet hayatı olmak üzere gündelik yaşamda eskisine karşın çok daha görünür bir kadın istihdamını ve varlığını ortaya koymuştur. Siyasal teşkilatlarda, cemiyet ve dernek kuruluşlarında, basın ve yayın yaşamında önemli roller üstlenmiş olan Türk kadınının çalışmanın ana odağını oluşturan siyasal yaşamdaki görünürlüğü ve temsiliyetini ortaya koyan gelişmeler çalışmanın bundan sonraki bölümünde Hâkimiyeti Milliye gazetesi ekseninde ele alınacaktır.

2. Cumhuriyet Dönemi İnkıpları Çerçevesinde Siyasal Yaşamda Kadın

Hakları Meselesi ve Bunun Hâkimiyeti Milliye'ye Yansımaları

2.1. Belediye Kanunu (3 Nisan 1930)

Cumhuriyetin ilanı ile gerçekleştirilen inkılap hareketinin en önemli aşamalarından birini kadın hakları oluşturmuştur. Türkiye'de kadınlara, özellikle siyasal hakların verilmesi Cumhuriyet ile birlikte gerçekleşmiş olmakla birlikte daha önce de değinildiği üzere bu yöndeki ilk belirgin adımlar özellikle II. Meşrutiyet döneminde başlamıştır. Bu dönemde özellikle Osmanlı'nın hukuk ve eğitim alanlarındaki düzenlemelerinin kadın hareketlerinin başlamasında etkili olduğu ifade edilebilir.

Kadının özgürlüğü ve hakları konusundaki tarihsel sürece genel bir projeksiyonla bakıldığında 1920'li yıllardan itibaren kadın hareketinin, siyasal hak arayışı etrafında şekillenmeye başladığı görülmektedir. Entellektüel kadınlar tarafından yürütülen kadın haklarının siyasal boyutuna ilişkin tartışmaların TBMM'nin 3 Nisan 1923 tarihli oturumunda yani Cumhuriyetin ilanı öncesinde yaşanmış olduğu anlaşılmaktadır. Burada bazı milletvekilleri Anayasa metninde yer alan 10 ve 11. maddelerin "18 yaşını bitiren her Türkün milletvekili seçimlerine katılabileceği" şeklinde düzenlenmesini savunmuşlar ancak bu öneri reddedilmiş ve ilgili maddeler, "her erkek Türk" şekliyle kabul görmüştür. Mecliste yaşanan bu tartışma sonrasında kadınlar harekete geçerek 15 Haziran 1923'te Nezihe Muhittin Hanım'ın başkanı olacağı "Kadın Halk Fırkası"nın kuruluşu yönünde izin talep etmişlerdir. Ancak bu talep de reddedilerek bu oluşumun nitelik değiştirerek, "Türk Kadın Birliği" adıyla derneğe dönüştürüldüğü bilinmektedir (Bolat, 2014, s. 29-30).³

Türk Kadınlar Birliği, Mart 1927'de yapılan kongresinde derneklerinin tüzüğüne kadının siyasal hakları için çalışılacağını bildiren 2. maddeyi eklemiş ve bu durum bu şekliyle kadın hareketinin siyasal hak arama mücadelesi açısından bakıldığında bir ilki oluşturmuştur. Bu çerçevede kadının siyasal hakları konusunda ilk girişimin 3 Nisan 1930'da kabul edilen Belediye Kanunuyla gerçekleştiği belirtilebilir. Bununla kadınlara Belediye seçimlerinde oy kullanma ve seçilme hakkı tanınmıştır. Kadınların Belediye seçimlerine katılma hakkını kazandığı gün, Atatürk'ün manevi kızı Ayşe Afet İnan konusu kadının seçme ve seçilme hakkı olan etkili bir konferans vermiştir. Öyle ki İnan buradaki konuşmasında bu hakkın, ulus egemenliğinin temel unsurlarından biri olduğunu belirtmiştir (Yüceer, 2008, s. 140-141). Atatürk'ün Türk kadınının haklarını elde etmeleri sürecindeki çabası noktasına vurgu yapan İnan, "Tarih Boyunca Türk

³ Ayrıntılı bilgi için bk. (TBMM Zabıt Ceridesi, 3 Nisan 1923, İçtima IV, Devre. I, Cilt 18, s. 326).

Kadınının Hak ve Görevleri" isimli bir eser yayınlamıştır. Ayrıca 28 Mayıs 1953'te merkezi Kopenhag'da olan Beynelmül Kadınlara Alyansı'nın kongresine Ankara Üniversitesi'nin profesörü olarak 12 yaşındaki kızı ile birlikte katılmıştır. Aynı konferansta, Kadınlara Alyansı'nın idare heyetine üç sene için seçilmiştir (Özkaya Duman ve Payaslı, 2018, s. 84).

Kadınlara Belediye seçimlerine katılma hakkı konusunun Hâkimiyeti Millîye sütunlarına yansıyan şekline bakıldığında gazetesinin 4 Nisan 1930 tarihli sayısı dikkat çekmektedir. Zira bu sayının ilk sayfasında yer alan *Belediye Kanunu Kabul Edildi* başlıklı makalede Türk Kadınının siyasal yaşamındaki varlığını görünür hale getirebilecek ve belediye seçimlerine girebilmesini sağlayacak belediye kanununa dair gelişmeler özetlenmektedir. Bu önemli baş makale *Türk Kadınlara İntihap Haklarına Dair Konferans* alt başlığında Atatürk'ün çağdaş ve modern Türk toplumu ile özdeşleştirdiği çağdaş kadını simgeleyen ve bu anlamda Türkiye'de Cumhuriyet döneminin kadın hakları konusunun kuvvetli savunucusu Musiki Muallim Mektebi muallimlerinden Ayşe Afet İnan'ın konuşma metnini içermektedir. Burada yukarıda da kısaca değinildiği üzere kadınların intihap yani seçme ve seçilme haklarına dair önemli bilgiler verilmektedir. 3 Nisan'da Türk Ocağında düzenlenmiş olan bu konferansta İnan, konunun önemine ve kendisinin bu konu ile ilgisine dikkat çekmiştir. Buna göre,

"Bu meseleye temasımın ve onunla iştiğalimin, iki sebebi vardır: Biri ve en mühimmi, çünkü Türk milletinin azasındanım; çünkü Türk vatandaşım; intihap hakkının, cinsiyet farkı olmaksızın her vatandaşa şamil olmasını katiyetle isteyen bir kadınum. İkinci sebep, Musikî Muallim Mektebinde, Yurt Bilgisi namı altındaki dersin de hocasıyım; bu dersin programında, intihap bahsi de vardır... Hanımlar, Efendiler; İntihap, hak mıdır? vazife midir? İşte bu sorgu bizi bugünün meselesi olmak lâzım gelen bir zemine sokacaktır. İntihabın esaslı ciheti, vatandaşın intihapta reyini kullanması hakkıdır. İntihap, millî hâkimiyet prensibinin fiilen tatbikidir. Bunun için hak olduğu meydandadır. Diğer taraftan, vatandaşlar, müşterek menfaat ve talilerine karar verirken hep beraber dikkatli olmak mecburiyetindedirler. Bu nokta, intihabı, vatandaşlar için bir vazife hükmüne koyar. Bu takdirde, intihap vazifesi, onu icraya kabiliyetli olduğuna hükmedilenlere raci olmak lâzım gelir. Görülüyor ki intihabın, hem hak ve hem de vazife telakki olunmasından, biri birine muarız iki nazariye çıkıyor. İntihabın hak olduğu nazariyesi, millî hâkimiyetin ifadesidir; millî hâkimiyet ise, bilirsiniz, istisnasız, vatandaşların umumî heyetindedir. Buna binaen, -sabiler ve delilerden başka- bütün vatandaşlar erkek ve kadın intihap hakkına maliktir. Çünkü millet her ferdi millet içinde, kendi mevcudiyeti kadar esaslı bir hakka maliktir. Millî hâkimiyetin cinsiyet farkı gözetmeksizin millet bütünü azasına ait olduğunda elbette şüpheye mahal yoktur. Bunda şüphe edenler demokrasi ve millî hâkimiyetin ne olduğunu anlamaktan âciz olan kimselerdir; asıl intihap hakkına kabiliyeti, liyakati olmayacak olan bu gibilerdir... Hulasa Hanımlar, Efendiler; Kadın intihap etmek hakkını ihraz etmelidir: — Çünkü demokrasinin mantığı bunu icap ettirir; — Çünkü kadının müdafaa edeceği menfaatler vardır; — Çünkü kadının cemiyete ifa edeceği

vazifeler vardır; — Çünkü kadının siyasî haklarını tatbik etmesi kendisi için faydalıdır...” (Hâkimiyeti Milliye, 4 Nisan 1930, s. 1-2).

Hâkimiyeti Milliye Türk kadınına hem cemiyet hem de siyasal yaşamdaki varlığına imkân verecek olan belediye kanununun kabulü yönünde sütunlarına baş makalelerle taşıdığı yazılarını günlük olarak neşretmiştir. Bu yazılardan birinde Siirt Mebusu Mahmut imzasıyla Türk kadınının, cemiyet hayatında yıllardan beri hak ettiği konumu ve seviyeyi elde ettiği, bu tarihe kadar kendisinden esirgenen hakları yeniden kazandığına dikkat çekilmiştir. Yanı sıra kadınların hak ettikleri vaziyet, kazandıkları hakkın yalnız içtimaî alana haiz olmadığı aynı zamanda bu gelişmenin onları bir vatandaş sıfatıyla, millî hâkimiyette erkekler kadar hak ve vazife sahibi olarak siyasî hayatta da söz sahibi yaptığına dair bilgilere yer verilmiştir (Siirt Mebusu Mahmut, 1930, s. 1). Makaleyi kaleme alan yazar, Afet İnan'ın 3 Nisan 1930'da Türk Ocağında verdiği konferansa işaret ederek şu önemli notları eklemiştir;

“Doğrusu haksızlığa, mantıksızlığa düşmemek şartıyla. Afet Hanımefendinin tezini, iddialarını cerh etmeğe imkân yoktur. Bu vesile ile şu noktaya işaret etmek istiyoruz: Kadın hareketi, Türk inkılabının prensipleri noktai nazarından yeni bir şey ifade etmiyor. Çünkü büyük Türk inkılabının doğurduğu yeni rejim, müsavat prensiplerinden mühlhemdir. Muallim Hanımın dediği gibi intihap sandığının önünde bir ümmi ile bir devlet adamı müsavî tutulurken, kadınları nasıl hariç bırakabiliriz?... Başka makalelerimizde bu mevzu üzerinde tekrar duracağız.” (Hâkimiyeti Milliye, 5 Nisan 1930, s. 1).

“Türk Kadınlığının Gaziye Şükranı” başlığını sürmanşetine taşıyan Hâkimiyeti Milliye gazetesi Türk kadınlarına belediye kanunu ile intihap hakkı verilmiş olmasının memleketin her tarafında uyandırdığı mutluluğa dikkat çekmiştir. Söz konusu haber yazısında her gün Atatürk'e gelen telgraflardan bu durumun açıkça anlaşıldığına işaret eden yazı bu yönde gelen telgraflara da geniş yer vermiştir. Bu telgraflardan birkaçı şöyledir; “Lapseki-Türk kadınlığının lâıyk olduğu hukuku siyasîyeden bahsedilmesinden mütevellit sürürü, kazamız kadınlığı namına minnet ve şükranlarımıza terdifen arz eyleriz... Bursa-Türk kadınlığına intihap hakkını veren kanun, yüksek ilham ve dehalarından doğmuş ve bizleri inkişafa götüreceği yeni bir inkılaptır. Bu yeniliğin Türk milletini yüksek bir istikbale götüreceğini şüphesiz bulan Bursa kadınlık âlemi zevalsiz hürmet ve minnetlerini bu vesile ile de teyide şitap eyler...” (Hâkimiyeti Milliye, 6 Nisan 1930, s. 1).

Hâkimiyeti Milliye gazetesi 3 Nisan 1930 tarihli Belediye Kanunu yasaının kabulü sonrası neşrettiği birçok sayısında yukarıda bahsi geçtiği üzere Türk kadınlarından Atatürk'e gönderilen teşekkür telgraflarına geniş yer vermiştir. Bu yazıların bir kısmı söz konusu süreli yayının 13 Nisan 1930 tarihli nüshasında da yer almaktadır. Burada çeşitli vilayetlerden gelen teşekkür yazıları yer almaktadır. Bazıları;

“Kayseri- Ahiren kabul buyurulan Belediye kanunu ile Türk kadınlarına intihap etmek ve intihap olunmak hakkının verilmesini Kayseri kadınları büyük bir sevinçle karşılamışlardır. Bu vesile ile derin şükran ve minnetimizi arz eyleriz. Bayramiç- Türk kadınlığına bahşedilen hukuku siyasîyeden dolayı hararetle birbirlerini tebrik için bu dakikada içtima eden Bayramiç kadınları Ulu Gazilerine son derecede minnettar

olduklarını arz eder ve Büyük Müncilerini hürmetle selâmlar. Amasya — Türk milletini saltanat ve istila esaretlerinden ulu azminle kurtardın. Bugünde kadınlarına siyasi haklarını kazandıran hiç şüphesiz ki senin azim ve kararındır. Hayata namzet o an biz mektepli kızlar, Türk kadınlığını tasdik edilen bu hakkı dolayısıyla samimî minnet ve şükranlarımızı huzurunuzda arz ederiz. Amasya kız talebesi” şeklindedir (Hâkimiyeti Milliye, 13 Nisan 1930, s. 1).

Hâkimiyeti Milliye'nin aynı tarihli sayısında yer alan ve Yakup Kadri'nin imzasıyla neşredilen “Kadınların İntihap Hakkı” başlıklı makale birçok açıdan önemlidir. Öyle ki bu makale konunun çeşitli yönleriyle tarihsel bir bağlamda anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Yakup Kadri hem tarihsel hem de edebi bir yöntem bilim ve çerçeve ile kaleme aldığı makalesinde konunun kadının özgürlüğü meselesi olduğuna dair fikir vermektedir. Ayrıca özellikle Türk kadınına gerek iktisadi gerekse siyasi hayatta kendisine düşen görevi layıkıyla yerine getirdiği, büyük fedakârlıklar gösterdiği bunun içindir ki Türk kadınına intihap salahiyetini vermekle ancak onda esasen var olan bir hakkın ona tanınmış olduğuna dikkat çekmektedir. Yakup Kadri yanı sıra bu süreçte Afet İnan'ın Türk kadınlarının sesi ve temsilcisi olduğuna da işaret ederek söz konusu mücadelede Afet İnan'ın rolü ve çalışmalarına da değinmiştir (Kadri, 1930, s. 1).

Hâkimiyeti Milliye'nin 1930 yılı sayılarında yer alan birçok yazı ve makale konu bağlamında genel bir projeksiyonla incelendiğinde söz konusu yazı ve makalelerin ulus devletleşme sürecinde önemle ele alınan ve bu çerçevede yeniden inşa edilen modern Türk toplum yapısında kadına biçilen konum ve hürriyetleri görünür yapan gelişmelere dikkatle temas ettiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda ilk defa iki Türk kadınının (Nezahet ve Beyhan Hanımlar) hâkim olduğu, Kadın Yardım Cemiyeti çalışmaları, Halk Fırkasına kadın aza müracaatları, Türk kadınının yükselmesi ve gelişimini sembolize eden ve bu açıdan önemli bir isim olan Afet İnan'ın Türk Tarih ve Medeniyetini Tetkik Heyetinin oluşumundaki çalışmaları, nutuklarına dikkat çekilmiştir. Bu sayede çeşitli türden bu haber yazılarını sütunlarına taşıyan gazetenin Türk kadınına cesaret ve girişimcilik konusunda destek olduğu ayrıca kadınları teşvik etmede önemli roller üstlendiği anlaşılmaktadır (*Hâkimiyeti Milliye*, 29 Nisan 1930 & *Hâkimiyeti Milliye*, 8 Nisan 1930).

Kadının siyasal yaşamdaki temsiliyeti konusundaki talepler ve girişimler dönemin siyasal partisi Cumhuriyet Halk Fırkası vasıtasıyla da gündeme gelmiş söz konusu konu vekillerin meclis ve kurultay konuşmalarına taşınmıştır. Bu bağlamda CHF'nin özellikle 10-18 Mayıs 1931 tarihli üçüncü kurultayı önemlidir. Burada kadının siyasal temsiliyeti konusunun anlaşılır ve açıklayıcı bir ifade ile gündeme getirildiği görülmektedir. Buna göre “...Belediye intihabına kadın ve erkek, bütün vatandaşların iştirakını tatbik edebilmek fırkamız için mühim bir muvaffakiyettir. Gerçi ilk intihapta hadis olan ahval, diğer birçok tesiratin da inzımasıyla endişe verecek şekiller gösterdi. Fakat bu ilk tecrübe gelecek intihapların daha sakın ve salim bir mecrada vukuu için istifadeli olacaktır. Bu suretle hâsıl olan intibah ve melekeler diğer taraftan geçecek zamanda memleketin mücehhez olacağı maddi ve manevi vesait, mebus intihabında da bir dereceli kadın ve erkek vatandaşların iştiraki ile

umumi intihapların demokrasi ahkâmı dâhilinde tesisine imkân bırakacaktır...” (Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, 10-18 Mayıs 1931, s. 5-6; *Vakit*, 11 Mayıs 1931, s. 1).

2.2. Muhtarlık Kanunu (26 Ekim 1933)

Kadınların belediye meclisi üyeliği seçimlerine katılımının sağlanmasının ardından 26 Ekim 1933'te Köy Kanunu'nda yapılan değişiklik ile Türk kadınlarına muhtarlığa ve köy ihtiyar heyetlerine seçme ve seçilme hakkı tanınmıştır. Bu çerçevede yapılan ilk seçimlerde Aydın ili Karpuzlu Nahiyesi Demircidere Köyü'nde muhtarlığa seçilen Gül Esin Hanım ilk kadın muhtar olmuştur (Özdemir, 2014, s. 179). Bu hak kapsamında 442 sayılı Köy Kanunu'nun 20. ve 30. maddelerinin değiştirilmesine dair kanun mecliste kabul edilmiştir. Kadınların Köy kanunu ile bu önemli yasal hakkı elde etmesi esasında siyasal hayattaki temsiliyetlerinin yani milletvekilliği meselesinin gündeme gelmesine yol açacaktır. Bu bağlamda siyasal haklar konusunda atılan en önemli adım da bir sonraki başlıkta değinilecek olan seçme ve seçilme hakkı olacaktır.

Ulusal basın sadece İstanbul'da değil Anadolu'da da İstanbul'a göre etkin ve geniş ölçekte olmasa da kadın hakları konusunun sesi ve savunucusu olma yönündeki yayınlarıyla kamuoyu oluşturmada öncü roller üstlenmiştir. İstanbul basınında yer alan ve ana yayın kollarından olan, aynı zamanda Ulus Devletleşme sürecinin önemli yayın organları arasında bulunan Hâkimiyeti Milliye'nin kadın hakları konusunda özellikle 26 Ekim 1933 tarihli kanun çerçevesinde önemli sayıda yayınları olmuştur. Bu bağlamda söz konusu gazetenin Türk kadınlarının köy muhtarı olma haklarına dair gelişmelere geniş yer verdiği görülmektedir. Özellikle “Yeni ve Büyük Bir İnkılap Hamlesi Daha” başlıklı makale Necip Ali imzasıyla neşredilmiş olup buna göre Avrupa'da hemen her ülkeden önce Türk kadınının hâkimlik kürsüsüne oturduğu, tahsillerini ikmal ederek muhtelif mesleklere girmiş olan kadınların büsbütün muvaffak oldukları belirtilmiştir. Köy muhtarlığıyla ihtiyar heyetlerine kadın aza seçilebilmesine dair Türkiye Büyük Millet Meclisinden çıkan kanunun önemine vurgu yapılmıştır. Ayrıca Türkiye'de köyün büyük bir önemi olduğu, Türk milletinin büyük bölümünün köylü olduğu için bu kanunla kadının siyasî haklarından birine daha sahip olmasının değerine işaret edilmiştir (Ali, 1933, s. 2).

2.3. Seçme ve Seçilme Hakkı Kanunu (5 Aralık 1934)

Toplumsal eşitliğin özellikle siyasal yaşam bağlamındaki görünümü kadınların da seçme ve seçilebilme özgürlüğüne sahip olmasını incelemektedir. Bu bağlam bu açıdan gelişmiş toplumların ayırt edici özelliği olarak karşımıza çıkmaktadır. Atatürk özellikle genel anlamda kadının yaşamın pek çok alanındaki yerini, rolünü daha çağdaş ve adil çerçevede geliştirme yönünde ortaya koyduğu ilksel devrimleriyle bu türden bir çağdaş toplum modeli idealize etmiştir. Gelişkin toplumların yaşamın neredeyse birçok alanında kadına verdiği yer ve değer ile ölçülebildiğine işaret eden Atatürk, Türk kadınının seçme ve seçilebilme hakkı ile aslında toplumsal anlamda büsbütün bir ulusal egemenliğin sağlanmasına katkı sağlayabileceğine dikkat çekmiştir.⁴

⁴ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. (Eldeniz, 1956, s. 739- 743).

Kadının siyasal yaşamdaki görünürlüğü ve varlığı meselesi aslında kadın haklarından çok bir insan hakları meselesi olarak değerlendirilmelidir. Ayrıca kadın hakları ve kadının özgürlüğü mücadelesinde kolonyal sürece maruz kalmış toplumların diğerlerine göre kadının özgürlüğü ve hakları konusunu öncelendiği ve bu bağlamda daha köktenci, geniş çerçeveli ve bütünsel bir eşitliği elde etmede direngen ve başarılı oldukları da dikkatlerden kaçırılmamalıdır.⁵

Türk kadınına siyasal temsiliyetine ilişkin 5 Aralık 1934'te milletvekili seçme ve seçilme haklarının tanınmasına dair yasal düzenlemeler gerçekleştirilerek kadınların toplumsal, hukuksal ve siyasal hakları somut olarak belirlenmiştir. Yanı sıra kadınların temel yurttaşlık haklarının hangi koşullarda ve ne zaman düzenleneceğini belirleyenler, Cumhuriyet Türkiye'sinin kurucu ve önderleri olmuştur (Bozkurt ve Bozkurt, 2014, s. 57). Bu konuda Cumhuriyet döneminin ilk Başbakanı İsmet Paşa, vermiş olduğu 1924 tarihli Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun önemli bazı maddelerinin (on ve on birinci maddelerinin) değiştirilmesiyle ilgili söz konusu kanun teklifinin 5 Aralık 1934 tarihinde yasalaşmasını yönünde girişimde bulunarak bu sayede Türkiye'de kadınlar milletvekili seçme ve seçilme hakkını elde etmişlerdir (BCA, 490.01.2.9.15; Kurun, 5 Aralık 1934, s. 1).

Cumhuriyet dönemi Atatürk'ün liderliğinde gerçekleşen inkılaplarda çağdaş ve müreffeh Türkiye açısından idealize edilen uygar toplumda kadına büyük ve önemli görevler, haklar vermiştir. Bu yaklaşımla Atatürk özellikle kadınların statülerinin geliştirilmesi, ancak daha önemlisi ülkenin geleceğinde söz sahibi olmaları yönünde siyasal yaşamdaki görünürlüğüne öncelikleymişti. Öyle ki Türkiye Büyük Millet Meclisinin Türk kadınına milletvekili seçme ve seçilme hakkını veren kararını, Mustafa Kemal Atatürk şöyle değerlendirmektedir:

"Bu karar Türk kadınına sosyal ve siyasî hayatta bütün milletlerin üstünde yer vermiştir. Çarşaf içinde; peçe altında ve kafes arkasındaki Türk kadınına artık tarihlerde aramak lâzım gelecektir. Türk kadını evdeki medenî mevkiini salâhiyetle işgal etmiş, iş hayatının her safhasında muvaffakiyetler göstermiştir. Siyasî hayatta belediye seçimlerinde tecrübesini yapan Türk kadını, bu sefer de mebus seçme ve seçilme suretiyle haklarının en büyüğünü elde etmiş bulunuyor. Medenî memleketlerin birçoğunda, kadından esirgenen bu hak, bugün Türk kadınının elindedir ve onu salâhiyet ve liyakatle kullanacaktır" (Yüceer, 2008, s. 145).

5 Aralık 1934 tarihli Türk kadınının seçme ve seçilme hakkı konusu 1934 yılı itibarı ile artık Hâkimiyeti Milliye adı ile değil bu yayın organının değişen yeni ismi Ulus ile basında yerini almıştır. Zira 28 Son teşrin 1934 tarihli ve gazetenin on beşinci yılı üzerine 4794 numaralı sayı ile Hâkimiyeti Milliye artık Ulus adıyla neşredilmiştir. Bu

⁵ Tarihsel bağlamda kolonyal süreci tecrübe etmiş toplumların seçme ve seçilme hakkını diğerlerine göre kademeli değil de bir arada sağlanmış olduğu dikkat çekicidir. Bu durumun sömürgeleştirilme tecrübesi ve ulus devletleşme süreci ile ilişkilendirilmesi gerekmektedir. Buna göre kadının seçme ve seçilme hakkı bağlamındaki hareketliliğinin kolonyal ve Postkolonyal dönemde görünür olduğu ve söz konusu çabaların giderek artış gösterdiği görülmektedir. Öyle ki bu dönemde kadınlara birçok ülkede aynı anda tanınan seçme ve seçilme hakkının dekolonyalizm ile ilişkilendirilebilmesi de önemli bir diğer argümandır. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. (Özkaya, 2021, s. 431; Terzi, 2015).

durum gazetesinin ilk sayfasında şu şekilde yer almaktadır: “Hâkimiyeti Milliye’yi kuran Atatürk’tür. Gazetemize Ulus adını da o verdi. Adımız, andımızdır: Atatürk’ün ulusçuluk yolunda yürüyeceğiz (Ulus, 28 Son teşrin 1934).

Seçme ve seçilme hakkının elde edilmesine ilişkin ilk haberler 6 İlk Kanun 1934 tarihli Ulus gazetesinin ilk sayfa sütunlarına “Millet Meclisinin Tarihi Toplantısı” başlığı ile yansımıştır. Haberin ana başlığı “22 yaşını bitirmiş kadın erkek her Türkün saylav seçebilmeleri ve 30 yaşını bitirmiş olanların da saylav seçilebilmeleri onaylandı” şeklinde olup yazıda bu gelişmenin Türk inkılabının uzun yıllardan beri yürüttüğü siyasal mücadelenin bir başarısı olduğuna dikkat çekilmiştir (Ulus, 6 İlk Kanun 1934). Söz konusu gazetesinin aynı tarihli sayısında Ankara Kız Lisesi Muallimleri tarafından kaleme alınan “Ankara Kadınlarına” başlıklı yazıda, Ankara kadınlarına seslenilerek Türkiye Büyük Millet Meclisinin Türk kadınlarının tarih boyu, dünyaca da tanınmış olan fazilet ve ulusal fedakârlıklarının takdir ettiği belirtilmiştir. Ayrıca onların da erkek yurttaşları gibi devlet idaresinde söz sahibi olduklarının kanunla kabul edildiği vurgulanmıştır (Ulus, 6 İlk Kanun 1934).

Hâkimiyeti Milliye’nin Ulus adıyla çıktığı 1934’ün 7 İlk kanun tarihli sayısında Türk kadınına tanınmış olan siyasal temsiliyet hakkı üzerine Büyük Millet Meclisi toplantısında kadınlara meclis locasında geniş yer verildiği ardından kararı bir bayram havasında kutlayan Ankaralı kadınların Halkevi salonunu doldurduğu belirtilmiştir. Burada Ankara Kız Lisesi muallimlerinin düzenlediği bu önemli toplantıda Ankaralı kadınların katıldığı şehirli ve köyden imtiyazsız ve sınıfsız kaynaşmış bir ulusun tek amaç etrafında nasıl bir arada olduğuna işaret edilmiştir. Salonda Bayan İsmet İnönü, Bayan Kazım Özalp, Bayan Celal Bayar, Bayan Muhlis Erkmen, Bayan Cemil Ubaydın, Bayan Rıfat Börekçi, Saylav Bayanları, Kız Lisesi Muallimleri, diğer okul muallimleri, talebeler yer almıştır. Oldukça yoğun bir kalabalığın içinde Bay Necib Ali Kücuka, Kültür Bakanı Abidin Özmen de yer almıştır (Ulus, 7 İlk Kanun 1934, s. 1).

2.4. Türk Kadınının Siyasal Temsiliyeti “8 Şubat 1935 Genel Seçimleri”

5 Aralık 1934 tarihinde, Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nun bazı maddelerinde yapılan değişiklikle 22 yaşını bitirmiş kadın-erkek her Türk’ün saylav seçebilmeleri ve 30 yaşını bitirmiş olanların da saylav seçilebilmeleri onaylanmıştır.⁶ Karar Ulus gazetesinin 6 Aralık 1934 tarihli nüshasında “Türk kadınları milletvekili seçme ve seçilme hakkı elde etmişlerdir” şeklinde yer almıştır (Ulus, 6 Aralık 1934). Kurun gazetesi de söz konusu kararı “Teşkilatı Esasiye Değiştirildi”, “Kadın-Erkek Otuzunu Bitiren Vatandaş Mebus Seçilebilecek” başlıklı haberinde Ankara kadınlarının halkevinde elde ettikleri bu siyasal hak ile ilgili Atatürk’e ve Meclis Başkanlığına teşekkür için toplantı tertip edeceklerini ifade etmiştir (Kurun, 6 Aralık 1934).

Ulusal basına yansıyan ve yukarıda örneklerle açıklanmaya çalışılan söz konusu gelişmeye göre Türk kadınları milletvekili seçme ve seçilme hakkı elde etmiş ve bu sayede kadınlar ilk defa 8 Şubat 1935 tarihinde milletvekilliği seçimlerine katılmıştır. Bu seçimler sonucunda 17 kadın milletvekili seçilmiş, ancak 1936’da boşalan milletvekillikleri için yapılan ara seçimde Hatice Özgener Çankırı’dan milletvekili

⁶ Ayrıntılı bilgi için bk. *Resmi Gazete*, 8/12/1934, s. 4523.

seçilerek kadın vekil sayısı 17'den 18'e yükselmiştir. Bu bağlamda kadına verilen siyasal hakların 1935-1939 yıllarını kapsayan V.Döneminde TBMM'de tam olarak Kadın milletvekillerinin Meclisteki temsil oranı % 4.5 gibi bir duruma kavuşmuştur. Türk kadını elde ettiği bu hakkı kullanarak ilk defa beşinci dönem Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde milletvekili olarak görev almıştır (Özkaya Duman, 2020, s. 375).

Türk kadını seçme ve seçilme hakkı elde etmesiyle CHF'nin 9-16 Mayıs 1935 tarihli dördüncü kurultayında artık kadın vekiller parlamentoda görev almışlardır. Öyle ki Türk kadını bu hakkını kullanarak 1935 yılı seçimlerinde meclise vekil olarak seçilmişler ve bu dönemde kadınlar parlamentoda temsil hakkını kullanmışlardır. CHF'nin bu dördüncü büyük kurultayında ilk toplantı günü sekreterlik ve hesap komisyonunda kadınlar görevlendirilmişlerdir (*Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayı*, 9-16 Mayıs 1935, s. 5-44). Bu çerçevede kadının siyasal yaşamdaki mücadelesinde CHF'nin parti kurultayları, nizamname ve programlarının incelenmesinin gerekli olduğu anlaşılmaktadır.⁷

1935 yılı TBMM'nin 5.Döneminde mecliste görev alan kadın vekiller arasında Mebrure Gönenç, Hatı Çırpan (Satı Kadın), Türkan Örs Baştuğ, Sabiha Gökçül Erbay, Şekibe İnel, Hatice Özgener, Huriye Önez Baha, Fatma Memik yer almıştır. Yanı sıra Nakiye Elgün, Fakihe Öymen, Benal Nevzad İstar Arıman, Ferruh Güpgüp, Bahire Bediş Morova Aydılek, Mihri Bektaş, Meliha Ulaş, Esmâ Nayman, Sabiha Görkey, Seniha Hızal da seçilmiştir. 1935 seçimleri Atatürk'ün yaşamında katıldığı son genel seçimdir. 1 Mart 1935'te TBMM çalışmalarına başlamış ve Atatürk, yeniden Cumhurbaşkanlığına Abdülhalik Renda ise Meclis Başkanlığı'na seçilmiştir. 7 Mart 1935'te ise hükümet kurma görevi alan İsmet İnönü oy birliği ile güvenoyu almıştır (Özkaya Duman, 2020, s. 383-386; Aydoğan ve Mahmutoğlu, 2013, s. 137).

Genel seçimler konusu, 8 Şubat 1935 tarihli Hâkimiyeti Milliye sütunlarına "Saylav Seçimi Dün Yapıldı" başlığıyla yer almıştır. Bu haberde ulusça gösterilen birlik, ülküye bağlılık, yurttaşlar arasında sağlanan ulusal bütünlük ifadeleriyle konuya dikkat çekilmiştir. İlk sayfada yayınlanan haber yazısında özellikle kadın seçmenlerin yer aldığı seçim resimlerine geniş yer verilmiştir (*Ulus*, 9 Şubat 1935). Gazetenin 11 Şubat 1935 tarihli nüshasında Necip Ali Küçüka imzasıyla yayınlanmış yazıda kadın saylav olduktan sonra erkeklerle eşit hak ve özgürlüklere sahip olduğu, bu yeni ve ileri yaşamda bilginin ve bilimin katkısına vurgu yapılmıştır. Küçüka'ya göre yeni biçim kadın yaşamında artık kadın çalışan, kazanan, üreten her şeyi erkekle bir arada araştırabilme kabiliyeti elde edebilmeye muktedir olarak gösterilmiştir. Buna göre kadın haklarındaki bu yeni biçim yurdun erdem inanisinde da mevcuttur ve Türk toplumunda sosyal ayrımlar olmadığı gibi cinsi ayrımlar da yoktur (*Ulus*, 9 Şubat 1935, s.1). Bu yaklaşımla Hâkimiyeti Milliye, toplumsal yapıda kadın hakları konusunun kadın erkek elitliği meselesi ve esasında toplumsal eşitlik ile ifade edilebileceğine dikkat çekmiştir. Yanı sıra söz konusu haberde kadının sahip olduğu siyasal hakların beraberinde toplumsal ve cemiyet yaşamında da birçok özgürlüğü kazandırdığı, kadına birey olarak cesaret ve öz güven sağladığı vurgulanmıştır.

⁷ Bu konuda ayrıntılı bilgi için bk. (Alacı, 2016).

Sonuç

Milli mücadele yıllarında olduğu gibi Cumhuriyet döneminde de basın toplumsal eğilimi ve kanaati yansıtan bir külliyyat ortaya koyarak tarih araştırmalarına önemli bir referans oluşturmaktadır. Bu yönüyle basın esasında bir toplum hafızası ve belleği şeklinde bünyesinde bilgileri muhafaza etmektedir. Tüm basın ve yayın kolları ile çeşitlilik gösteren ve tarafların tarihsel olay ve gelişmelere bakış açısını gözler önüne seren süreli yayınlar bir arada ve mukayeseli olarak ele alındığında kimi zaman arşiv belgelerinden temin edilemeyen çıkarımlara ulaşılmasına olanak tanımaktadır.

Bu çerçevede çalışmanın ana kaynağı olarak ele alınan Hâkimiyeti Milliye gazetesi gündem ve güncel yansıyan tarihsel gelişmeleri çalışmada ana konu olarak ele aldığımız Türk kadınının siyasal yaşamdaki temsiliyetine dair ayrıntıları ekseninde dikkatlice ve günlük olarak ele almıştır. Öyle ki Hâkimiyeti milliye gazetesi Cumhuriyetin temel prensipleri ve Atatürk ilkelerine dayanan kadın hakları konusundaki ilksel inkılapların sesi ve taşıyıcısı olarak önemli bir rol üstlenmiştir.

Konuya tarihsel bağlamda bakıldığında Türkiye’de kadınların siyasal yaşamdaki temsiliyeti yönündeki ilksel girişimlerin Osmanlı’nın son yüzyılı içerisinde gelişen modernleşme süreciyle ortaya çıktığı görülmektedir. Osmanlı Devletinde çeşitli yaşam alanlarında beliren değişim, kadınların da yaşamını, statüsünü, rollerini irdelemelerine olanak tanıyarak gelişen tarihsel koşullar çerçevesinde de onları ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamın bir parçası haline getirmeye başlamıştır. İlginçtir ki bu süreçte özellikle I.Dünya savaşının ortaya çıkardığı ağır koşullar kadın girişimi ve belli ölçüde cesaretini besleyecek olanaklar sunmuştur. Bu dönem özellikle İstanbul’da kadınlar tarafından çıkarılan gazete ve dergiler, kuruluşlarını tamamladıkları derneklerle görünürlüğünü elde eden kadınlar yasal zeminlerde siyasal hak taleplerini ortaya koymuşlardır. Öyle ki kadınların Cumhuriyet Dönemi’nde kavuştukları hak ve özgürlüklerde son yüzyılın bu şekilde gelişen kadın hakları girişimleri ve faaliyetlerinin etkili olduğu belirtilebilir. Ve fakat unutulmamalıdır ki bu taleplerin köktenci bir yaklaşımla adının konulması ve yasalaşması ancak Cumhuriyet döneminin bir kazanımıdır.

Cumhuriyet dönemine gelindiğinde Türkiye’de kadınlar, siyasal haklarına ilk olarak yerel seçimlerde seçme ve seçilme haklarına kavuşarak elde ettiler. İkinci olarak da 1933 yılında muhtar ve ihtiyar heyetine seçilme hakkı ve son olarak da 1934 yılında anayasada yapılan değişikliklerle milletvekili seçme ve seçilme haklarına sahip oldular. Ancak yasal zeminde engellerin kalkmasına karşın Türkiye’de kadınların siyasete “oy verme” yetkisinin dışında siyasal temsiliyet yönündeki genel katılımının da yetersiz kaldığı görülmektedir. Bu tespitin kadınların ulusal olduğu gibi yerel yönetimlerde de az sayıda temsil edilmiş olduğu gerçeğine dayandığı anlaşılmaktadır.

Extended Abstract

From the Ottoman Empire to the Turkish Republic, both reform and innovation and modernization efforts were a lifeline developed in both periods of the Constitutional Era that started with the *Tanzimat* (Reorganization) Era. This process left its place to a revolutionary model with a more radical but reasonable and rational orientation after the proclamation of the Republic. To that end, it was aimed to

Özkaya, O. (2023). *Şark/Garp, Alaturka/Alafranga Tartışmaları Çerçevesinde Hâkimiyeti Milliye Sütunlarından Siyasal Yaşamdaki Kadın Hakları İnkılabı (1930-1934)*. *Selçuk Türkiyat*, (Cumhuriyet’in 100. Yılı Özel Sayısı): 473-497. Doi: 10.21563/sutad.1378469

modernize the newly established Republic of Turkey in the process of nation-stateization with the motto of rising to the level of contemporary civilizations and developing further, which is among the basic principles of the republic, with the reforms developed in almost every field of life such as political, social, economic, legal and even education and health. This revolutionary approach was developed within the framework of Atatürk's principles, and its permanence was supported by the initiatives applicable in daily life. The striking point is that the eastern/western and Turkish/European debates that developed during the Ottoman period continued, albeit partially, in that period. Although the progressive/reactionary, conservative/innovative, or reformist/revolutionary debates carried the process into an ambiguous area, the progress the modern world made, especially in the scientific and technological field, and its results created a general acceptance when it comes to the future goals and ideals of the country in reality.

The process to be outlined above includes significant steps, decisions, and reforms in regulating the place and position of Turkish women in particular and in establishing human rights and especially national sovereignty in general. In this sense, the study is limited to a method that analyzes the reforms developed by the Republican period regarding women's rights, reflecting the spirit and tendency of the period, as well as the years of national struggle and the *Hâkimiyet-i Milliye* newspaper, one of the most important witnesses of the establishment of the Republic. In this context, the published copies of the relevant periodical in the years 1930, 1933, and 1934 were analyzed in this article. The article, which was written based on literature and other archival sources apart from the periodicals archive, evaluated how the decisions and practices taken on Turkish women's rights were reflected in the publications included in the study from the national press organs of the period, and the perspective and approach of the public and the political administration on the subject within the context of eastern/western and Turkish/European.

Considering the subject in a historical context suggests that the initial attempts to represent women in political life in Turkey emerged with the modernization process that developed in the last century of the Ottoman Empire. The change that appeared in various areas of life in the Ottoman Empire allowed women to revise their life, status, and roles and started to make them a part of economic, social, and cultural life within the framework of the developing historical conditions. Notably, this process, especially the harsh conditions created by World War I, offered opportunities to nurture women's initiative and courage to a certain extent. In this period, especially in Istanbul, newspapers, and magazines published by women, and women who gained their visibility through the associations they founded, put forward their demands for political rights on legal grounds. In fact, the women's rights initiatives and activities that developed this way in the last century were influential in the rights and freedoms women gained in the Republican Era. However, it is crucial to note that the naming and enactment of these demands with a radical approach is the only achievement of the Republican period.

In the Republican era, women in Turkey first gained their political rights by being granted the right to vote and be elected in local elections. Secondly, they had the right to be elected to the local authority and the council of elders in villages in 1933, and finally, with the amendment made in the constitution in 1934, they had the right to elect and be elected as a deputy. In this regard, the *Hâkimiyet-i Milliye* newspaper, which is considered the primary source of the study, carefully and daily discussed the agenda and the historical developments reflected in the relevant day in the axis of the details of the representation of Turkish women in political life, which is discussed as the main subject in this study. Moreover, the *Hâkimiyet-i Milliye* newspaper played a vital role as the voice and carrier of the primary reforms on women's rights based on the basic principles of the Republic and Atatürk.

In conclusion, despite the removal of legal obstacles regarding the visibility and representation of women in political life, the widespread participation of women in politics in terms of political representation, apart from the power to "vote" in politics, is essentially insufficient. This determination is because women are underrepresented in local governments as well as nationally. This context reveals that it prioritizes examining the topic within the framework of human rights rather than the freedom and rights of women. In any case, the representation of women and, in a broader framework, the visibility of women in many areas of life such as socio-economic, education, science, academia, health, and culture is also encouraging with its observed progress.

Kaynakça

1. Arşivler

1.1. Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA, 490.01.2.9.15.

1.2. Taha Toros Arşivi

2. Süreli Yayınlar

Hâkimiyeti Milliye

Kurun

Ulus

Vakit

3. Resmi Yayınlar

Cumhuriyet Halk Fırkası Üçüncü Büyük Kongre Zabıtları, 10-18 Mayıs 1931, 5-6.

Cumhuriyet Halk Partisi Dördüncü Büyük Kurultayı, 9-16 Mayıs 1935, 5-44.

Resmi Gazete

TBMM Zabıt Ceridesi

4. Telif Eserler

Alacı, B. (2016). Atatürk dönemi Cumhuriyet Halk partisi kurultaylarında, nizamnamelerinde ve programlarında kadın algısı. *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, 3.

Ali, N. (1933). Yeni ve büyük bir inkılap hamlesi daha. *Hâkimiyeti Milliye*, 27 Birinci Teşrin 1933, 2.

Aydoğan, E. & M., Tansu, B. (2013). Mustafa Kemal Atatürk döneminde yapılan seçimler ve karakteristik özellikleri. *Tarihin Peşinde Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10, 113-142.

Bozkurt, B. & Bozkurt, İ. (2014). Türkiye'nin ilk kadın il belediye başkanı 'Müfide İlhan' ve Mersin'deki çalışmaları. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 10, 19.

Eldeniz, P. N. (1956). Atatürk ve Türk Kadını. *Belleten*, Cilt XX, 80, 739- 743.

Gazioğlu Terzi, E. (2015). Ulus-devlet inşa sürecinde kadınların siyasi hakları: Türkiye'de seçme-seçilme haklarına ilişkin tartışmalarda sömürgecilik sonrası söylemin izleri. *Journal of Academic Inquiries*. Vol 10, Issue.

Gömceli, N. (2019). Süfraj hareketinin İngiliz tiyatrosundaki yankılarına bir örnek: Elizabeth Robins ve votes for women! (1907). *DTCF Dergisi*, 59.1, 100-124.

Hause, S. C. ve Kenney, A. R. (1984). *Women's suffrage and social politics in the French third republic*. Princeton University Press, New Jersey, 62.

Joeres, R-E. (1986). *German women in the eighteenth and nineteenth centuries: a social and literary history*, Editor: Mary Jo Maynes, Indiana.

Kadri, Y. (1930). Kadınların intihap hakkı. *Hâkimiyeti Milliye*, 13 Nisan 1930, 1.

Konan, B. (2011). Türk kadınının siyasi hakları kazanma süreci. *AUHFD*, 60, 157-174.

Mahmut, Siirt Mebusu (1930). Türk kadını. *Hâkimiyeti Milliye*, 5 Nisan 1930, 1.

- Özdemir, N. (2014). Türk kadınına milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanınması üzerine yapılan kutlamalar. *History Studies*, Volume 6, Issue 5 September.
- Özkaya Duman, O. (2020). Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin yüzüncü yılında tek ve çok partili dönemde kadın temsiliyetinin karşılaştırmalı analizi (1935-1960). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 67, 369-401.
- Özkaya Duman, O. & Payaslı, V. (2018). Cumhuriyet Döneminde modernleşmenin kadın simgesi: Afet inan (1925-1938). *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, Cilt:17, 33, 65-122
- Özkaya, O. (2021). A vague issue of existence: the case of turkey on women's right to vote and be elected (1930-1960). *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi/Journal of Atatürk Yolu*, 69, 430-455.
- Öztoprak, İ. (2022). Hâkimiyeti Milliye. *Atatürk Ansiklopedisi*, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hakimiyet-i-milliyeye-gazetesi/>, Erişim Tarihi: 22.04.2022.
- Sağ, V. (2001). Tarihsel süreç içerisinde Türk kadını ve Atatürk. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, 1, 9-23.
- Salman Bolat, B. (2014). 1930- Kadınlara intihap (seçme- seçilme) hakkı verilmesine yönelik tutumlar. *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Yıl 10, 19.
- Sumbas, A. (2022). Kadın ve siyaset. (<http://kader.org.tr/wpcontent/uploads/2020/12/Kad%C4%B1n-ve-Siyaset-Sosyolojisi.pdf>) Erişim Tarihi; 03.07.2022.
- Taylor, B. (1983). *Eve and the New Jerusalem: socialism and feminism in the nineteenth century*, New York.
- Yüceer, S. (2008). Demokrasi yolunda önemli bir aşama: Türk kadınına siyasal haklarının tanınması. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Yıl: 9, 14.

Ek.2: Hâkimiyeti Milliye, 27 Birinci Teşrin 1933.

Özkaya, O. (2023). Şark/Garp, Alaturka/Alafranga Tartışmaları Çerçevesinde Hâkimiyeti Milliye Sütunlarının Siyasal Yaşamdaki Kadın Kurucuları İnkılabı (1930-1934). Selçuk Türküyatı, (Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı): 473-497. Doi: 10.21563/sutad.1378469

Ek.3: Ulus, 6 İlk Kanun 1934.

Özkaya, O. (2023). Şark/Garp, Alaturka/Alafranga Tartışmaları Çerçevesinde Hâkimiyeti Milliye Sütunlarından Siyasal Yaşamdaki Kadın Hakları İnkılabı (1930-1934). *Selçuk Türkiyat*, (Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı): 473-497. Doi: 10.21563/sutad.1378469

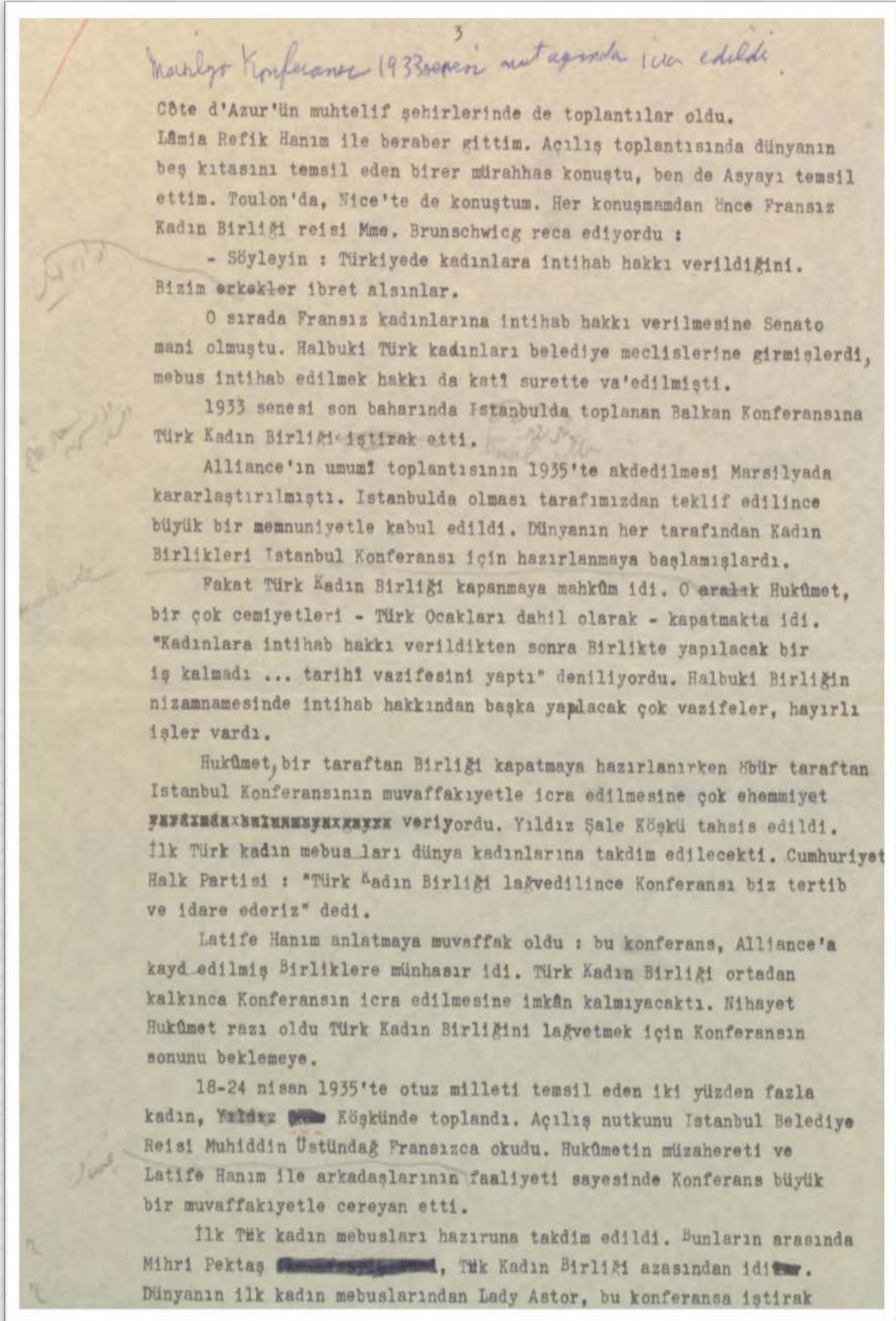

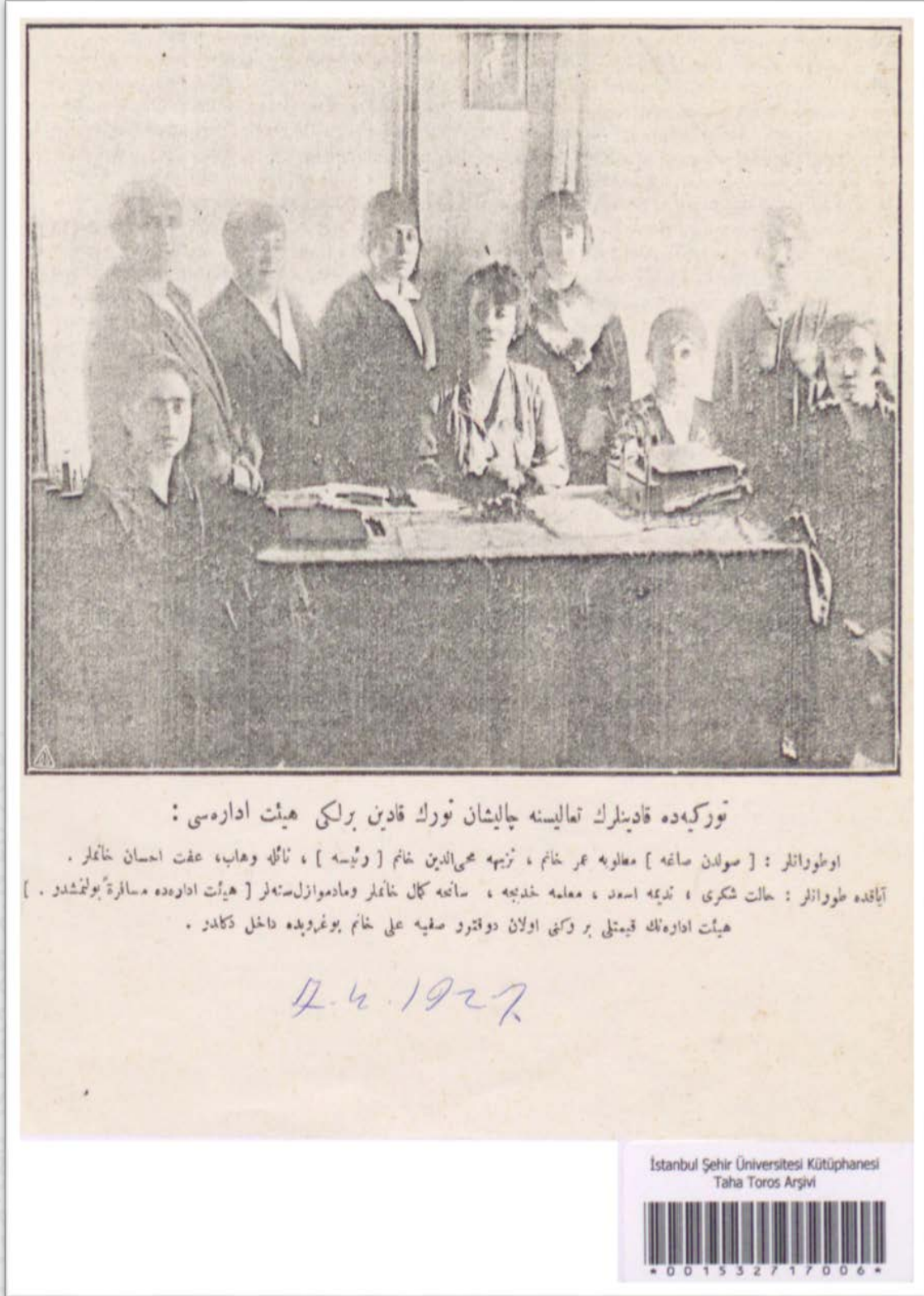
Ek.4: Ullus, 4 İlk Kanun 1934.

Özkaya, O. (2023). Şark/Garp, Alaturka/Alafaranga Tartışmaları Çerçevesinde Hâkimiyeti Milliye Sütunlarından Siyasal Yaşamdaki Kadın Hakları İnkılabı (1930-1934). Selçuk Türkiyat, (Cumhuriyet'in 100. Yılı Özel Sayısı): 473-497. Doi: 10.21563/sutad.1378469

Ek.5: Taha Toros Arşivi, TT-550890, Latife Bekir Çeyrekbaşı ve Türk Kadınlar Birliği.

Ek.6: Taha Toros Arşivi, 7-4-1927, Türk Kadın Birliği Heyet-i İdaresi üyelerinin toplu bir resmi.